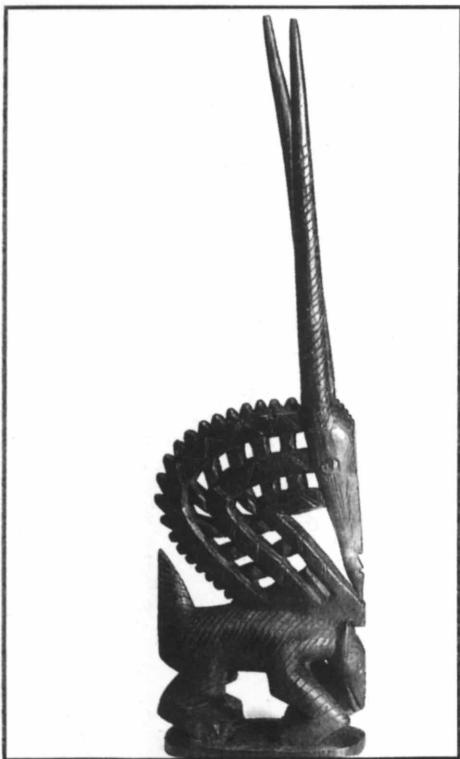

MUZEJ AFRIČKE UMETNOSTI

Đi-vara

MASKA NARODA BAMBARA

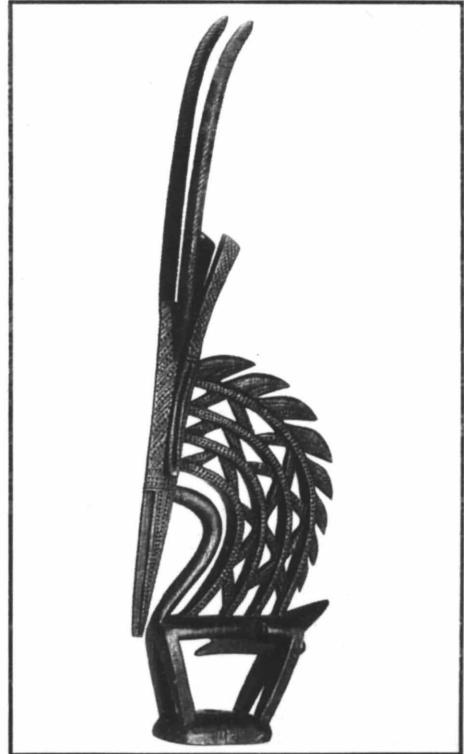
**MASKA
NARODA
BAMBARA
(Mali)**

Nataša
Njegovanović-Ristić

**MUZEJ AFRIČKE
UMETNOSTI
Zbirka Vede i dr Zdravka
Pečara**

Decembar 1995. do
Marta 1996. godine

Muzej afričke umetnosti izražava zahvalnost
Ministarstvu za kulturu Republike Srbije i Se-
kretarijatu za kulturu grada Beograda koji su
materijalnim sredstvima pomogli realizaciju
izložbe i štampanje kataloga.

MUZEJ AFRIČKE UMETNOSTI

Đi-vara

MASKA NARODA BAMBARA

**MASKA
NARODA
BAMBARA
(Mali)**

Nataša
Njegovanović-Ristić

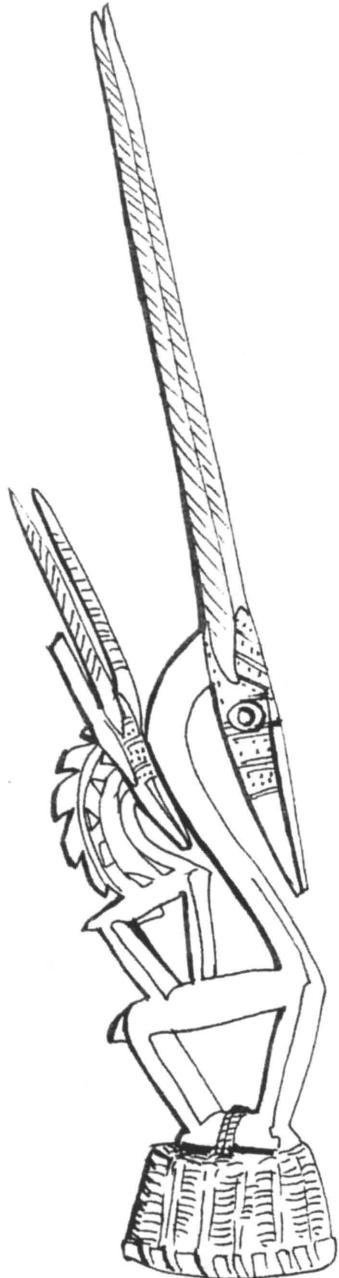

MUZEJ AFRIČKE
UMETNOSTI
Zbirka Vede i dr Zdravka
Pečara

Decembar 1995. do
Marta 1996. godine

DI-VARA-MASKA NARODA BAMBARA (MALI)

Ženska maska „Doe”.

Elegantno telo sa dugim rogovima i malom antilopom na ledima. Privezana za korpicu od pleteri.

Jedna od najstarijih tvorevina ljudskog duha, maska, nastala je iz najdubljih čovekovih duhovnih potreba i vekovima je bila instrument pomoću kojeg je on izražavao svoja verovanja, mitove, istorijsku prošlost kao i svoje strahove i nadanja vezane za prirodne pojave i svoju egzistenciju unutar njih, a koje nije umeo da objasni. Od paleolita do danas, maske su izradivane na svim kontinentima i skoro kod svih naroda sveta. U politeističkim, animističkim i totemističkim zajednicama maska je imala više namena i više značenja, ali su prevashodno sve imale versko-magijski karakter. Izradivane su i nošene u ceremonijama koje slave veliki broj božanstava, mitskih bića i mitskih heroja, duhova i duhovnih sila. Bile su nezaobilazni rekvizit u kultovima mrtvih, inicijacijskim obredima, agrarnim svečanostima, kultovima predaka, a, takođe, i u proslavama vezanim za život zajednice. Sakralni karakter maske izgubio se pojmom monoteističkih, uredenih religioznih sistema, te se u tim sredinama institucija maske zbranjivala ili je imala profani, zabavni karakter.

Maska sa svojom prvočitnom funkcijom, značenjem i namenom zadržala se do današnjih dana u onim sredinama gde su opstala politeistička i animistička verovanja: u Africi, Polineziji, prašumama Južne Amerike kod američkih i kanadskih Indijanaca. I ovde, usled prodora savremene civilizacije i snažnih tehnoloških dostignuća, brze komunikacije i velikih migracija stanovništva u urbane sredine dolazi polako do dezintegracije kolektivnog načina života zajednice i do raspada porodičnih klanova, nukleusa tribalnog društvenog uredjenja. Međutim, u seoskim sredinama ovih društava, maska je i dalje omiljeni rekvizit pomoću kojeg ljudi komuniciraju sa prirodom, duhovnim silama i među sobom.

Kod naroda zapadne i centralne Afrike maske se i danas izrađuju za agrarne, pogrebne, inicijacijske i druge obrede. Izgled, značenje i funkcija maski tesno su povezani sa mitologijom i verovanjima. Mitovi afričkih zajedница, kao i svi mitovi u prošlosti, odnosili su se na kreaciju prvih bića i stvari, na pojavu božanstava, duhova i duhovnih sila koje nesputane lutaju prirodom. Mitovi su prikaz svetih tradicija a cilj im je da sačuvaju mudrost i osnove pradedovskih zakona, a kosmogonijska objašnjenja daju sigurnost i razumevanje života.¹ Afrički mitovi su, takođe, priče o prirodi,

istoriji i sudbini sveta, bogova, čoveka i društva.²

Afrikanci su zamišljali i prirodne sile koje imaju uticaj na njihov život i opstanak kao što su sunce, mesec, kiše, munje i gromovi u obliku nekog natprirodнog bića. Često su ih zamišljali kao antropomorfne ili zoomorfne bogove, boginje i duhove, a njihov imaginarni izgled dobijale su maske i skulpture. Jednom određen izgled zadržavao se vekovima. One su nerealne jer predstavljaju bića sa nadljudskim osobinama i snagom. Sve zajednice su izradivale veliki broj maski, za svaki ritual posebno, sa određenom funkcijom i određenim likovnim rešenjem.

Maske su nošene uz muziku, igru i pesmu i nikada nisu korišćene izvan ritualnih predstava. Rituali koji su se izvodili uključivali su u sebe ne samo masku, već i određeno društvo (tajno) ili celu zajednicu. Predstava sa maskama imala je u tom slučaju psihološku i katarzičku ulogu jer je omogućavala učesnicima obreda da kroz ekstazu postanu svesni vlastitog mesta u društvu i univerzumu.³

Posebna pažnja posvećena je kultu mrtvih i poštovanju predaka. Ovde je maska sredstvo pomoću koga su živi članovi u mogućnosti da uhvate i sačuvaju životnu energiju koja se oslobođa u trenutku smrti. Nekontrolisana i nesputana ova energija bi lutala svetom i bila bi u stanju da poremeti postojeći red, dok uhvaćena u masku ona postaje podložna ljudskoj manipulaciji i može se iskoristiti za dobrobit zajednice i potomstva. Pored duhova predaka, na isti se način može uhvatiti i bilo koja druga magijska snaga, koja može biti dobra ili loša po okolinu. Tako maska u ovom slučaju ima magijski karakter.

Kod većine afričkih zajedница vlada uverenje da se čovek rada kao dvopolno biće, odnosno da muškarci poseduju ženska svojstva i obrnuto. Tek po obredu inicijacija dečaci i devojčice se oslobođaju elemenata drugog pola i postaju punopravni članovi muških, odnosno ženskih članova zajednice. U obredima inicijacija koji su uvek tajni, maska ima funkciju da prenese snagu duha adolescentu kao i uverenje da sa činom obrezivanja umire u prethodnom, starom stanju kako bi se ponovo rodio u novom.⁴

Za zemljoradničke narode Afrike najznačajnije svečanosti su posvećene obradi zemlje. Maskirane ceremonije su sastavni deo sezonskih poljskih poslova. U obredima vezanim za sejanje i životu maske su simbol Majke-

zemlje, prokreatorke sveta iz koje se sve rada ili su predstave mitskih heroja koji su, po verovanju, naučili ljudi, da obraduju zemlju. Maski su ovde simbol plodnosti zemlje, biljaka, plodova i sveopšte vegetacije.

Versko, magički i socijalni aspekt maske, određena namena i izgled, postavljaju pred nju težak zadatak da ispunji svrhu svoga postojanja. Bez obzira na to da li se radi o antropomorfnim, zoomorfnim ili maskama sa likom mitološkog heroja, maska mora da poseduje i iskaže intenzivnu snagu koja će svršiti shodno delovati, pozitivno ili negativno, u zavisnosti od odredene uloge. Kada opravda i ispunji sve nametnute zadatke, ona stiče povjerenje ljudi i postaje neotudivi deo zajednice. Tada se ona kreće, igra, ona „živi”.

Danas, afrička maska živi dva, podjednako važna života. Prvi je vezan za zajednicu u kojoj je nastala, za tajna društva i kultove kojima služi u rešavanju životnih problema pojedinca i zajednice. Drugi život afričke maske se projektuju u drugim sredinama, širom sveta, gde izložene u muzejskim i galerijskim postavkama korespondiraju sa publikom putem svog likovnog jezika. Ovde maska ima ulogu da u novoj sredini svedoči o istoriji, filozofiji i verovanjima svoga naroda.

Muzej afričke umetnosti u Beogradu sadrži značajnu zbirku afričkih maski koje su nekada bile važni rekviziti u pogrebnim, inicijacijskim, agrarnim i drugim kulturnim ceremonijama. Ovde su zastupljene maske koje su nošene na licu, ramenima ili na vrhu glave, antropomorfnog ili zoomorfnog izgleda i sa tipičnim odlikama određenog etničkog stila.

Posebno mesto u muzejskoj zbirci našle su i maske Đi-vara, izradene za agrarne svečanosti kod naroda Bambara, koji živi u današnjoj republici Mali. Zbirku od četrdeset (40) eksponata Đi-vara maski sakupili su u Maliju donatori Muzeja, Veda Zagorac i dr Zdravko Pečar u periodu od 1967. do 1971. godine. Zbirka je sa pažnjom kolecionirana i u njoj su sadržani izvanredni primerci Đi-vara maski, a zastupljeni su i svi najrelevantniji stilovi: vertikalni, horizontalni i mešoviti, vezani za odredene regije u kojima žive Bambare.

Izložbom „ĐI-VARA-MASKA NARODA BAMBARA” na kojoj su prezentovane sve maske iz muzejske zbirke, želimo da ukažemo ne samo na likovne vrednosti ovih maski, nego i šire, na njihovu funkciju, mesto i značaj koji su imale u Bambara društvu. Kako bi se osve-

tlila i ova druga, složena, strana Đi-vara maski, osvrnućemo se na istorijsku prošlost Bambara, njihovu socijalnu strukturu i njene specifičnosti, religijska i mitološka verovanja, regionalnu i tipološku podelu maski i njihove stilске karakteristike kao i tehniku izrade, funkciju i simbolička značenja Đi-vara maski.

Bambara, narodni naziv Bamana (što na arapskom znači nevernik ili ljubitelj fetiša) uz Dogone, Pel, Marke, Bozo, Malinke, Miniane i dr. žive u današnjim granicama republike Mali.

Kao narod koji broji milion i petsto hiljada stanovnika Bambari imaju i najviše uticaja u političkom, društvenom i kulturnom životu zemlje. Žive u centralnom i južnom delu Malija, u oblastima gornjih tokova reka Senegal i Niger. Zajedno sa narodima koji danas naseljavaju Gvineju, Obalu Slonovače, Liberiju, Senegal, Burkina Faso, Siera Leone i Gambiju, Bambari pripadaju velikoj grupi Manding koja govori jezik Mande.⁵

U prošlosti su na teritoriji Malija postojala tri najstarija kraljevstva u zapadnoj Africi. Bila su to kraljevstva Gana (VIII vek), Mali (XIII vek) i Songai (XVI vek). Bogatstvo ovih država zasnivalo se na trgovini zlatom koje se karavanim prenosilo preko Sahare u severne, mediteranske zemlje Afrike, a odatle dalje, za Evropu. Osnivanjem kraljevstva Segu krajem XVIII veka, kralj Mamari je ujedinio sve Bambarе u dolini Nigera. Od tada Bambarе žive na ovoj teritoriji, kao jedinstvena etnička grupa. Ponosan na svoju prošlost i svoje religiozno i društveno uredjenje, ovaj narod je dugo odolevalo uticajima koji su dolazili sa strane, naročito uticajima drugih religija, pre svega islamu i hrišćanstvu. To nije bilo lako, s obzirom na to, da islam prodire u unutrašnjost Crne Afrike počev od desetog veka. U prošlosti islam su primali kraljevi i aristokratija, dok je narod zadržao svoja religijska uverenja. Najveći uticaj islama kao i hrišćanstva, Bambarе su pretrpele krajem prošlog i tokom ovog veka, usled čega se polako gube stara politeistička i animistička verovanja. U današnje vreme islamizirano je najvećim delom gradsko stanovništvo dok u ruralnim sredinama ovaj proces ide sporije. Konfesionalna razjedinjenost i prodroi moderne civilizacije i ovde polako dovode do odumiranja tradicionalnih vrednosti. Pored toga, veliki broj ljudi odlazi za sezonskim poslovima u druge zemlje (Gana, Obala Slono-

vače, Gvineja i dr.) odakle donose nova saznanja i različite životne predstave.⁶

Kao i kod većine zapadnoafričkih naroda i kod Bambara osnovnu delatnost čini motička zemljoradnja. Živeći u skladu sa prirodom i prirodnim, cikličnim promenama, ovaj narod je uz pomoć svoje religije i mitologije uspevao da opstane na sušnoj, savanskoj zemlji koja i pored mukotrpnog rada ne daje dovoljno prinosa. Pored religijskih verovanja i sama organizacija života pomagala je ljudima u savladavanju egzistencijalnih problema.

Tradicionalna društvena organizacija kod Bambara zasnivala se na velikoj, nedeljivoj porodici sa porodičnim starešinom na čelu. Starešina svake porodice je bio podređen šefu sela ili poglavici. Očuvanje porodice, njeno uvećanje i materijalno blagostanje predstavljaju osnovnu preokupaciju porodičnog klana. Ona porodica koja je imala veliki broj članova automatski je posedovala i veću radnu snagu za obradu zemlje. S druge strane, velika porodica je bila i garant očuvanja porodične loze.

Pored podela na porodične klanove, zajednica je bila podeljena na klase, dok su posebna, tajna društva, muška i rede ženska, brinula o svojim članovima i uopšte, o svim važnim pitanjima vezanim za verska, društvena i pedagoška uređenja.

Jedna od najznačajnijih društvenih podela u ovom društvu zasnovana je na podeli po starosnim grupama ili „ton” (udruženje).⁷ U ton ulaze samo odrasli članovi zajednice koji su prošli obred inicijacije. Pre obrezivanja dečaci i devojčice pripadaju posebnoj grupi Flan-bo-lo (dve ruke ili blizanci). Oni su ovde združeni u parove, gde su devojčice zadužene da brinu o domaćim poslovima i da dečaku dok radi u polju donosi hranu a dečaci da brinu o nevinosti svoje „bliznakinja”. Ova veza traje sve dotele dok se jendo od njih ne oženi ili ne uda.

Posle inicijacija koje se kod Bambara ranije vršilo kada dečaci i devojčice napune šesnaest godina (danasa osam), oni ulaze u red odraslih i prelaze u novi starosni stalež. Staleži su podeljeni na nekoliko stupnjeva a boravak u svakom staležu traje tri godine. Poslednji stalež ima i najviši rang i u njemu se nalaze najstariji članovi tona (do četrdeset godina). Oni su nosioci i najznačajnijih maski i učesnici najvažnijih rituala. Posle četrdesete godine napušta se udruženje, ton, i muškarci ulaze u savez staraca, odnosno u savez najmudrijih članova zajednice. Oni i dalje vode brigu o udružen-

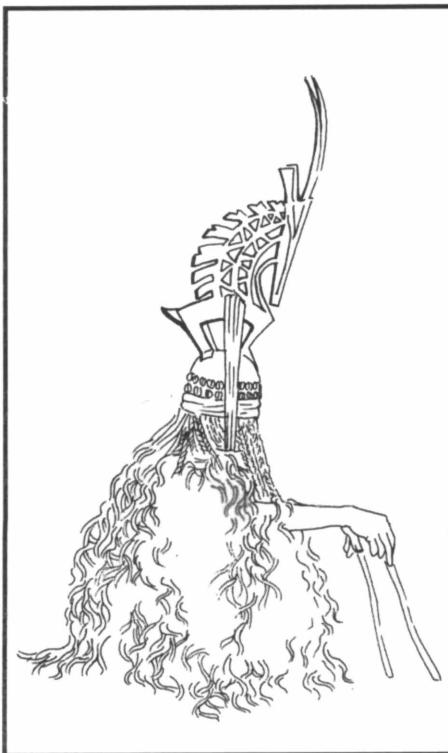
jima, nadgledaju njihov rad a mogu biti i starašine odredenog udruženja. Žene ostaju u udruženju do udaje.

Zajedničkim kultovima i magijskim radnjama kod Bambara upravljaju posebna, tajna društva. Poznato je šest muških društava za inicijaciju: Ntomo, Komo, Kono, Nama, Kore i Đivara, a svako društvo za svoje potrebe izrađuje maske. Otuda se Bambare maske razlikuju po nameni i izgledu. Radene su maske sa ljudskim i životinjskim likom kao i u kombinaciji ova dva tipa. Takođe, maske se razlikuju i po stilskim rešenjima koja mogu biti apstraktna ili naturalistička, rede i realistička. Društvo Ntomo izrađuje antropomorfne maske sa rogovima na glavi. Lice i rogovi maske ukrašeni su kauri školjkama, simbolom plodnosti. Ove maske se nose u vreme inicijacija pošto ovo društvo brine o mladima. Društvo Komo brine o svim životnim pitanjima, kao što su kultovi predaka, rođenje, inicijacije i o pogrebним obredima i sl. Društvo Kono brine o socijalnim, pitanjima, odnosno o redu i odnosima pojedinaca u zajednici. Društvo Nama se bavi magijskim radnjama i vratžbinama. Maske ovih društava su najčešće zoomorfne i ponekad ih je teško razlikovati.

Vrlo značajno, pretposlednje društvo u rangu tajnih društava je Kore. Ono ima zadatak da objedini duhove vegetacije i svekolikog rastinja u prirodi. Kore predstavljaju moćnog duha vode, te članovi u sušnom periodu izvode rituale koji prizivaju kišu.⁸ Svako od pomenutih društava može posedovati više maski koje su različitog izgleda.

Za razliku od prethodnih društava, poslednje, šesto u rangu, jeste društvo koje brine o svim vidovima zemljoradničkih poslova. Ovo društvo je imalo najveći značaj kod Bambara jer je brinulo o usevima, osnovnom izvoru života. Maske ovog društva imaju samo jedan motiv, stilizovanu antilopu, ali u velikom broju varijacija i stilova. Bez obzira na to da li su u pitanju dominantni stilovi ili podstilovi, motiv crvenkaste antilope (antilopa konj) zadržan je u svakom. Isti naziv, Đi-vara, nosili su tajno društvo, mitski junak i maske.

Kultni predmeti, skulpture i maske, stvarani su stoljećima u ovom društvu. Umetnici su pomoću plastičnih objekata pokušavali da iskažu odnos pojedinca i zajednice prema okolini, kosmosu, bogovima, duhovima i univerzumu, uopšte. Religija i mitologija čine okosnicu plemenskog života. U večnoj zavisnosti od prirode i nepoznatih sila koje lutaju

Kostimirani igrač sa maskom vertiklang tipa. Prekrivač na glavi je ukrašen kauri školjkama. Kostim (suknja i bluzu) je prekriven upletenim vlaknima hibiskusa. U rukama drži dva štapa poput mitskog bića Đi-vara.

prostorom, Bambare su izgradile svoj sistem mišljenja i verovanja koja su podrazumevala čovekovo aktivno učešće u svim procesima vezanim za život jedinke i društva. Kao i u drugim zajednicama i Bambare su posebnu pažnju posvećivale mitskim pričama. Glavni mit se odnosi na prve početke i na stvaranje sveta.

Otuda su mitovi artikulisani rezultat neartikulirane, prvobitne vizije, odnosno, oni su objašnjenja kako se iz Haosa pojavio kosmički red.⁹ Pored toga, Bambare su smatrale da čovek pomoću svojih intelektualnih sposobnosti (kult glave) uzima učešće u organizaciji sveta u čemu mu pomaže uvek aktivni duh Jo.

Po verovanju, posle perioda potpunog Haosa, iz prvobitne materije pojavila su se bića i stvari, kao i razna božanstva. Glavno božanstvo kod Bambara jeste Faro, bog vode, koji živi u dubinama reke Niger. Logično je što je vrhovno božanstvo vezano za vodu jer je ona u ovim predelima retka. Faro je zamišljen

kao dvopolno biće koje ljudima šalje kišu a kada se naljuti munje, gromove i sušu. Da bi ga umilostivili ljudi mu prinose žrtve u hrani koja je prelivena krvlju. Postojala su i druga božanstva kao Teliko, personifikacija vazduha i Pemba, božanstvo plodnosti i zemljoradne.¹⁰

Poput božanstava, dalekih i nedokučivih, Bambare su verovale u veliki broj duhova sa kojima su uspostavljali komunikaciju u nadi da će im oni podariti životnu potenciju i blagostanje. Najpoštovaniji su bili duhovi predaka koji, po verovanju, daruju vitalnu snagu potomstvu. Da bi lakše komunicirali sa nevidljivim silama i duhovima izradivali su maske kao sredstvo manipulacije. Maske su bile instrumenti pomoću kojih je čovek bio u stanju da uhvati sile i da ih zatvori u masku. Maske su bile „zamke za duhove“ čiji je cilj da kontrolišu funkciju duha i da njegovu snagu okrenu u korist članova zajednice.

Za razliku od ovih maski, maska-oglavlje Đi-vara kun nošena je u agrarnim svečanostima koje su bile pod kontrolom inicijacijskog društva Đi-vara, najvišeg društva od koga vode poreklo svi klanovi plemena. Ovo društvo je imalo i najveći značaj u zajednici i u njega su ulazili mladi ljudi koji su prošli kroz prethodna društva. Postojalo je i uverenje da su oni tek tada sposobni za sve napore koje ovo društvo proklamuje. Prethodna religiozna i društvena saznanja kao i fizička snaga koju ljudi poseduju u tridesetim godinama bila su garant da će svaki član Đi-vara društva biti u stanju da obraduje zemlju na najbolji mogući način, poput mitskog pretka Đi-vara.

Kao i kod drugih naroda koji se bave zemljoradnjom i kod Bambara postoji uverenje da je obrada zemlje viši, božanski čin i da su prvi zemljoradnici božanskog porekla. Otuda postoji verovanje da se putem zemljoradnje uspostavlja veza sa kosmičkim elementima. Zemljoradnja se glorificuje kao najviše dostignuće koje čoveka dovodi u vezu sa suncem, zemljom, kišom, godišnjim dobima, sjedinjuje ga sa kosmosom.

Za Bambare je zemljoradnja ne samo potreba nego i plemenita veština, a svaki zemljoradnik, naročito dobar zemljoradnik je cjenjeni član kolektiva. Radeći u polju ljudi pokушavaju da dostignu snagu i umeće (takmičarski duh) mitskog bića koje ih je naučilo zemljoradnji.

Da je zemljoradnja nadljudskog porekla govori i mit o Đi-vari: po verovanju, pražena Muso Koroni (č. o znači: mala stara žena) poz-

navala je tehniku zemljoradnje koju je prenela svom sinu Đi-varu. Majka je začela Đi-varu sa zmijom, te je on otuda polu čovek a polu životinja. To je biće koje je imalo glavu i vrat u obliku motike ili pijuka.

Kopitama i štapom obradivao je zemlju i učio ljude zemljoradnji. Po legendi, Đi-vara je pregorno radio, nikada se nije odmarao a bio je u stanju da korov preobravi u žito. Poučeni od njega ljudi su postali dobri zemljoradnici, ali i rasipni kada je godina bila rodna. Ovo je razljutilo Đi-varu i on je napustio ljude zavukavši se u zemlju. Žaleći za njim ljudi su izradili fetiš Boli da bi duh Đi-vara imao utočište. Ovi fetiši postavljaju se u polja kao zaštita od svih nepogoda i zlih sila.¹¹

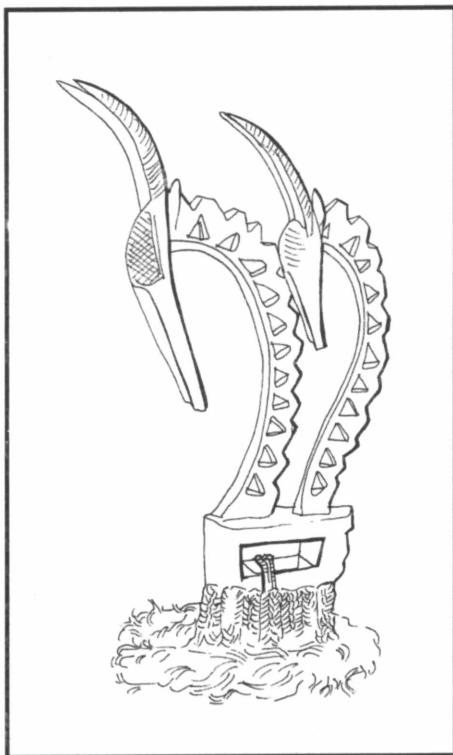
Pored toga ljudi su izradili i masku da bi predstavili Đi-varu i prizvali ga u sećanje zbog vrline koje im je podario.

Reč Đi-vara ima više značenja. Reč Vara se odnosi na većinu divljih životinja. Reč Đi označava, između ostalog, i zemljoradnju. Doslovan prevod bi značio „zemljoradnička životinja” ili „divlja životinja zemljoradnje”.¹² Ona za Bambarе znači i „izvanredan zemljoradnik” gde se misli na čoveka koji po ceo dan obraduje zemlju, nikada se ne odmara, ne jede i ne pije u toku rada. Znači, ovakav čovek nije samo fizički jak, nego je i svestran i uporan i zbog takvih osobina je njegova žetva i najbolja. Takav čovek može da ponese naziv Đi-vara.

U teškim klimatskim uslovima u ovom delu Afrike, samo je mali broj zemljoradnika zadovoljavao takve kriterijume. Takvi pojedinci se nazivaju „divljim životinjama”, a u stvari se misli da „rade kao životinje”.

Najznačajniji rekviziti agrarnih svečanosti kod Bambara, bez koga one ne bi imale smisla, oličen je u maski koja u sebi nosi duh mitskog bića Đi-vare, a ujedno je i simbol plodnosti.

Maske su radene u paru, muška i ženska, u obliku stilizovane antilope. Muškarci su u ceremoniji nosili i mušku i žensku masku na vrhu glave pričvršćene na pletene korpice (obrnuto okrenute) koje su vezivane ispod brade igrača. Zbog svog posebnog izgleda kao i zbog načina nošenja, mnogi autori ih nazivaju „ukrasi za glavu” ili „oglavlja”.^{13,14} One se mogu percipirati i kao čista plastika, ali u kontekstu rituala, po svom značenju i po svojoj funkciji, one imaju sve odlike koje poseđuju maske.

*Maska Đi-vara, vertikalni tip.
Stil „Doe“, sa velom od rafije koji prekriva korpicu i lice igrača.*

Maska Đi-vara radena je u dva plana: donji deo podrazumeva horizontalno telo životinje najčešće mravojeda ili kameleona, ovalnog ili geometrijskog oblika. Ponegde je telo snažno sa malom glavom, dok je na drugima telo životinje sumarno prikazano u vidu šupljeg kvadrata, a jedina asocijacija na telo predstavlja rep (prav, podignut u vis, spušten, savijen).

Drugi plan maske izranja iz tela životinje u obliku antilopine glave sa snažnom grivom i dugačkim rogovima. Dominantne su linije vrata i duguljasta njuška povijena nadole u blagom padu, dok je kod nekih prikazana snažna griva koja se od temena antilopine glave spušta na telo donje životinje.

Na nekim maskama je griva izostavljena ali se ovde ističu elegantno urađena tela. Antilopini rogovi su na određenim maskama snažni i pravi, na drugima su postavljeni horizontalno, a postoji i varijanta gde su u kombinaciji pravih i horizontalnih formi.

Po formalnom izvođenju maske, mogu se razlikovati tri osnovna tipa: vertikalni, horizont-

talni i mešoviti, što odgovara manje ili više i regionalnoj podeli.

VERTIKALNI ILI APSTRAKTNI tip Đi-vara maske nastao je u istočnim predelima Malija, u regionima Segu, Kutiala Sikaso, Diola i u oblasti Fuladugu. Neki autori ga nazivaju i SEGU-MINIANKA stil, pošto je zastupljen i kod naroda Miniaka, koji zajedno sa Bambarama žive na ovom području koje se graniči sa Burkinom Faso. Po raznovrsnosti forme, dominantnoj grivi i pravim, visokim rogovima antilope, maske ovog tipa predstavljaju i najlepše plastične forme tradicionalne afričke umetnosti.

Izradene iz jednog komada drveta u neprekidnom smenjivanju pravih i kosih linija grive, oblih ili geometrijskih formi tela, sa finom izduženom glavom antilope, ove maske su postale zaštitni znak naroda Bambara.

Osnovni elementi su prisutni u primarnom tipu i u varijantama vertikalnog stila. Griva antilope, simbol divljeg antilopinog plesa obradena pomoću cik-cak linija koje u slapo-vima padaju niz vrat, dominira celom kompozicijom. Rogovi su pravi, ponegde malo povijeni unazad, rede unapred, celom dužinom prekriveni kosim plošnim urezima. Maske su radene u paru, muška i ženska, sa obavezno naznačenim polom. Ženska maska se često prepoznaje po pravim rogovima ili motivom mlađunčeta na ledima. Muške maske imaju naglašen, vrlo često i preuvečilan falus. Glava antilope je izdužena i u finoj liniji povijena prema dole, nekada je urađena u kombinaciji sa antropomorfnim elementima. Spoljna površina maske ukrašena je kosim urezima, a na nekim su pridodati drugi materijali, školjke kauri (ciprea), simbol plodnosti i izobilja, metalni listići koji simbolišu bogatstvo (u prošlosti su služili kao platežno sredstvo), razne vrste nakita koje pre ceremonije prilažu žene i dr. Ovi predmeti imaju zadatak da pojačaju magijsku snagu maske.

Osnovne odlike u likovnom izrazu vertikalnog tipa Đi-vara maski su apstraktnost formi, po sebni odnosi spoljnih i unutrašnjih ploha, oštrena linije, arabeski cik-cak crtež grive, ritmičnost i izbalansiranost ravnih i izlomljenih površina. Lepota izrade pokazuje da se ovde radi o umetnicima čiji talenat nadrasta verske okvire i etničke granice.

Kao i u drugim stilovima Đi-vara maske i kod vertikalnog se prepoznaju razlike u pristupu i obradi maske. Treba pomenuti prelepnu ver-

tikalnu masku „Doe” koja je urađena bez grive, ponekad sa jednim radom cik-cak linija, ali obavezno sa mladunčetom na ledima. Mala antilopa je najčešće umanjena slika majke. Postoje i druge, grublje varijante ovog stila koje ukazuju da su nastale iz nekog od manjih podstilova.

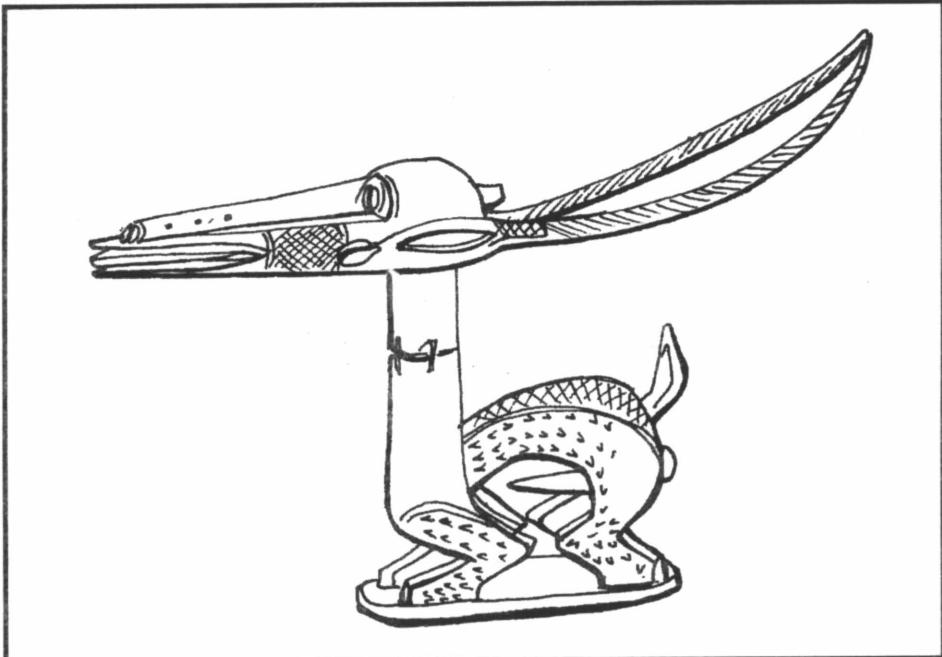
HORIZONTALNI ILI NATURALISTIČKI tip zastupljen je u oblastima oko Bambara. Donji deo maske čini izduženo telo mravojeda, kameleona ili neke druge životinje koja nema tačno naznačen oblik. Noge su obično kratke i u disproporciji sa dužinom tela. Vrat životinje je prav i dosta snažan, obavezno presečen na pola. Njuška je duguljasta i plošna, sa naznačenim ili otvorenim ustima. Rep je negde dugačak i povijen kao kod kameleona ili zmije (simboliše oca mitskog bića), a negde je kratak i podignut na gore. Rogovi antilope su najčešće horizontalno postavljeni, paralelno sa telom životinje. Oni mogu biti pravi, povijeni pri vrhu na gore ili pri vrhu spojeni.

Koliko se maske razlikuju u likovnom izrazu pokazuje i tip horizontalne maske gde je umesto tela osnovne životinje izrađeno postolje u obliku presečene lopte iz koga se diže obli vrat koji pri vrhu ima metalni ekser. Glava antilope sa izrazito dugačkim rogovima nabada se na ekser. Ova neobična varijanta i pored grublje tretiranog postolja deluje krhko i graciono.

Ono što je zajedničko maskama horizontalnog tipa jeste nedostatak grive. Upravo zbog toga su ovde dominantni rogovi, koji simbolišu snagu duha Đi-vare. Rogovi su često ukrašeni motivom žene ili ptice, čime se pojačava intenzitet maske, kako u vizuelnom tako i u simboličkom smislu. I ove maske mogu biti ukrašene metalnim listićima tkaninama, mindušama, kauri školjkama, a telo, glava i rogovi imaju urezane linije po površini.

Poznato je da su dela tradicionalne afričke umetnosti, maske i skulpture rezbarene iz jednog komada drveta. Međutim, za razliku od njih, maske Đi-vara horizontalnog tipa izrađene su iz dva dela, donjeg i gornjeg. Delovi su spojeni na sredini presečenog vrata pomoću metalnih klinova ili metalnih ogrlica.

MEŠOVITI TIP Đi-vara maski predstavlja spoj vertikalnog i horizontalnog a potiče iz jugozapadnog dela Malija, oko regiona Bungi.

*Maska Đi-vara, horizontalni tip.
Izrađena iz dva dela, spojena na vratu metalnim klinovima.*

Pod mešovitim tipom Đi-vara maski podrazumeva se i maska SOGONI KUN koja je izrađena kod naroda Vasalunke (Uasalunke). Ovaj narod (ogranak naroda Senufo, Obala Slonovače) vekovima živi na Bambara teritoriji, tako da je pretrpeo i određeni duhovni uticaj Bambara.¹⁶

Motiv maske Sogoni kun (Sogo-antilopa; nimala; kun-glava) predstavlja mravojeda, kameleona, guštera, robove antilope, kao i stilizovanu grivu. Na rogovima antilope često je postavljena figura žene, simbol plodnosti. Kompozicija sa ovim elementima na maski Sogoni kun je vrlo često isprepletena, a motiv životinje je izведен i u gornjem planu preko grive ili rogova. Otuda se smenjuju horizontalni i vertikalni umnoženi planovi. U likovnom smislu na ovom tipu maske je zastupljen krajnji naturalizam i stilizacija oblika koji su vrlo često neprepoznatljivi.

Postoji u formalnom smislu i komplikovanija varijanta Sogoni kun maski. Ovde je telo životinje apstraktno a griva i rogovi su ornamentalno izvedeni. Maska je rezbarena plošno i pre liči na grafički crtež nego na skulpturalnu formu.

Maske Đi-vara, kao i druge maske i skulpture rađene u narodu Bambara, rezbarene su od

drveta, najomiljenijeg i najpristupačnijeg materijala u Africi. Ranije su izradivane od tvrdog drveta „toro“ (*Ficus gnophalocarpus*), otpornijeg na insekte i termite, dok se u novije vreme rade koristi mekše drvo (lakše za izradu i nošenje maske) kao što je drvo „bembe“ (*Lamnes acida*) ili drvo „kapok“ (*ceiba Pentandra*).¹⁷

Drvo je u afričkoj tradicionalnoj umetnosti najčešće korišćen materijal jer, po verovanju, poseduje dušu i duhovne sile. Kao živo biće, drvo, sadrži u sebi određenu energiju koja se prenosi na masku ili skulpturu. Da bi energija bila delotvorna i da bi se umirile duhovne sile prisutne u stablu, svaki umetnik pre početka rada obavlja odredene obredne radnje (pročišćenje tela, prinošenje žrtve, dogовор с vraćем и sl.), koje mu pomažu da umiri prisutne duhovne sile. Tek kada je bio siguran u uspeh predradnji umetnik je započinjao sa radom-sećenjem stabla, deljanjem i rezbarenjem. Od alata je u upotrebi bio najjednostavniji-mala sekira, bradve i noževi.

Kod Bambara umetnici potiču iz kaste kovača, koji u ovoj zajednici nisu uživali ugled (kao kod rugih naroda), niti su imali povlašćen položaj u zajednici. Naprotiv, od njih su zazirali, ponegde su prezirani, a živeli su u izolovanom delu sela. To je otuda što su

se ljudi plašili njihovog umeća prerade i obrade metala (metal je sveti simbol koji potiče iz same utrobe zemlje), dovodeći ga u vezu sa okultnim radnjama. I pored takvog odnosa, kovači su za potrebe zajednice rezbarili maske i skulpture.

Đi-vare maske nisu bojene bojama, one su po pravilu monohromne. Najčešće su tamno mrke ili tamno smeđe boje. Mrke boje su dobijene u kovačnicama ili kuhinjama gde su maske izlagane vrelini i čadi.

Kada je maska gotova ona postaje vlasništvo društva Đi-vara. Pre početka agrarnih svečanosti maske se Peru u vodi a potom mažu masnoćom dobijenom iz puternog drveta (*Vitellaria paradoxa*). Na kraju se kute dodatnim materijalima (kauri školjke, metalni listići, tkanice, dinduve i sl.). Posle toga maske su spremne za upotrebu.

Najznačajnije manifestacije u zemljoradničkom društvu Bambara održavale su se tokom dva godišnja agrarna praznika, kada su se iznosile maske Đi-vare, muška i ženska, čija je funkcija bila da prizovu moćni duh Đi-vara i da obezbede dobre useve. Prvi festival se održavao u aprilu–maju, odnosno na početku poljoprivrednih radova, a, drugi, značajniji i veći, posle decembarskih žetvi.

U prošlosti, ceremonija sa maskom Đi-vara Kun (glava) izvodila se samo u polju a u novije vreme i na seoskom trgu. Svečanost u polju izvodila se na sledeći način:

Najstariji članovi Đi-vara društva iznosili su maske (mušku i žensku) na seosko zemljište (foro ba). U to vreme ratari su već obradivali polja. Igrači, kostimirani i maskirani izašli bi pred skup i započinjali igru Đi-vare. Igra se sastojala od visokih skokova (imitacija antilo-pinih skokova) i dubokih naklona ka zemlji (imitacija obrade zemlje). Orkestar koji je pratilo igrače sastojao se od udaraljki i zvona, a ženski hor je pevao pesme koje su slavile snagu i natprirodne podvige mitskog junaka Đi-varu. Igra je trajala ceo dan, do posle podne. U decembarskim ceremonijama na kraju svečanosti biran je najbolji zemljoradnik, koji bi nakon izbora igrao sa muškom maskom. Posle proglašenja najboljeg zemljoradnika, igrači bi se sa orkestrom i horom vratili u selo, čime je označen završetak svečanosti.¹⁸

U novije vreme došlo je do određenih promena u trajanju ceremonije, koreografiji kao

i u značenju pesama koje su pevane u toku igre.

U zavisnosti od mesta do mesta, ceremonija sa maskom Đi-vara izvodila se u polju preko dana, a uveče bi se nastavljala u selu, gde su pored Đi-vara maske učestvovalo i maske drugih tajnih društava.

Promene u koreografiji igre odnose se na imitiranje entilopinih kretnji i skokova. Nemoćnost oponašanja prisutna je u onim delovima Malija u kojima su istrebljene pojedine životinjske vrste, a među njima i velika crvenkasta antilopa (dage) koja je zbog svoje snage, pokretljivosti i elegancije bila uzor za izradu maske Đi-vara.

Što se tiče pesama koje su pevane u ceremonijama a koje su slavile mitskog pretka i njegovo umeće, u novije vreme su promenile smisao i pevaju se u čast najboljeg zemljoradnika.¹⁹

Važan element u ovim svečanostima, kako u prošlosti, tako i danas, ima kostim igrača koji se sa pažnjom izrađuje i koji je u stvari dopune maski. Kostim zajedno sa maskom prekriva igrača koji u tom trenutku za skup predstavlja biće sa natprirodnim osobinama.

Kostim za ceremoniju Đi-vara sastoji se od tradicionalne sukne i košulje (farakov) na koje se kaže upredena vlakna hibiskusa. Od ovih vlakana napravljen je i veo koji prekriva korpicu za koju je privezana maska a ujedno prekriva i lice igrača. Da bi se obezbedila što veća tajnost nosioca maske, često se preko lica kaže platno ili koža na kojima su prišivene kauri školjke.

Koliki su značaj za Bambare imale agrarne svečanosti vidi se po svakom detalju koji je pažljivo planiran, u svakom segmentu predstave: počev od godišnjeg doba kada se predstave odvijaju, preko kostima, iznošenja maske, igre, muzike, pesme i naravno, do same maske. Svaki od ovih elemenata ima simboličko značenje vezano za plodnost useva, a sve zajedno sadržano je i u samoj Đi-vara maski.

Elementi neophodni u zemljoradnji bez kojih ništa u prirodi ne može da opstane: zemlja, sunce i voda sjedinjeni su u vizuelnoj predstavi Đi-vara. Izlomljena cik-cak linija antilopine grive simboliše vodu, visoki ili horizontalni rogovi zrake sunca i visinu stabljike žita i prosa. Ženska antilopa je simbol zemlje, muška je simbol sunca. Falus muške

antilope asocira na užiljenje biljaka. Vlakna od rafije na kostimu igrača prilikom igre lejuju poput talasa i simbol su vode, trećeg elementa neophodnog za užgajanje biljaka. Plodnost zemlje je ovde prikazana kroz jedinstvo zemlje, sunca i vode kao što je ljudska plodnost sadržana u jedinstvu muške i ženske antilope.

Prisustvo ljudskog faktora u obradi zemlje prikazano je motivom životinje koja poseduje određene vrline pripisivane mitskm biću. Predstava mravojeda simboliše snagu, izdržljivost i otpornost. On je u stanju da po ceo dan ruje zemlju, što po mišljenju Bambara treba da radi svaki dobar zemljoradnik. Takođe, ratar mora da poseduje snagu, izdržljivost i upornost kako bi poneo epitet „najbolji zemljoradnik“. Za takvog radnika, u ceremoniji, igra maska Đi-vara i stoga će on biti taj koji će za nagradu moći da na kraju ceremonije igra sa maskom.

Predstava kameleona ukazuje na snalažljivost i besmrtnost, zmija na besmrtnost i plodnost.²⁰

Simboli i znaci prisutni na maskama Đi-vara, kao i dodatni elementi u vidu kauri školjki, metalnih listića, nakita i sl. imaju ulogu da objedine sve elemente koji će doneti plodniju žetu. Ujedno, oni pojačavaju snagu maske i njenu delotvorniju funkcionalnost, a s druge strane predstavljaju sredstvo komunikacije unutar zajednice. Likovnim jezikom ovde su iskazana verovanja, mitologija i priče vezane za plodnost i opstanak ljudskog roda. Umetnik je dletom uspeo da iskaže sve to u vidu apstraktnih i naturalističkih formi.

Bez obzira na to, da li se radi o dominantnom stilu ili podstilu, osnovni motivi maske Đi-vara, rogovi, griva antilope i određena životinja, uvek su zastupljeni.

Ostali elementi i motivi su se menjali i dobijali nove forme, što ukazuje na određene umetničke slobode, jedinstvene ne samo u umetnosti Bambara, nego i u celoj umetničkoj produkciji zapadnoafričkih naroda. Ovde je umetnik bio u mogućnosti da transformiše početne zoomorfne predstave u nove, a samim tim da iskaže svoj umetnički talent i individualnost. Naravno, on nikada nije smeo da zaboravi namenu i značaj maske, te su prvobitni postulati zadržani u svim tipovima Đi-vara oglavlja.

NAPOMENE:

- ¹ Segu, L.: *Masks of Black Africa*, Dover Publ., N. Y., 1976, str. 7.
- ² Kovač, Senka: *Tajni jezik zapadno-afričke maske*, doktorska disertacija, Biblioteka odeljenja za etnologiju i antropologiju, Beograd, 1992., str. 41.
- ³ Laude, J.: *Les Arts de l'Afrique noire*, Livre de Poche, Paris, 1966., str. 201.
- ⁴ Laude, J.: isto, str. 202.
- ⁵ Dalby, D.: *Who are the Manding (Manding art and Civilisation)*, Studio Inter., London, 1972., str. 4.
- ⁶ Imperato, P. J.: *The Dance of Tyi wara*, African Arts, Vol. IV, No. 1., str. 11.
- ⁷ Imperato, P. J.: isto, str. 10.
- ⁸ Arandelović-Lazić, J.: Afrička umetnost, Muzej afričke umetnosti, Beograd, 1977., str. 60.
- ⁹ Segy, L.: isto, str. 8.
- ¹⁰ Kovač, S.: isto, str. 106.
- ¹¹ Imperato, P. J.: isto, str. 8.
- ¹² Imperato, P. J.: isto, str. 9.
- ¹³ Vogel, S. and N'Dayl, N.: *African Masterpieces-from the Musée de l'Homme*, The center of African Art, N. Y., 1985.
- ¹⁴ Pored Suzan Vogel i drugi autori pre koriste termin „ukras za glavu“ nego termin „maska“. Zbog svoje skulptoralne forme i zbog načina nošenja u novije vreme se češće upotrebljava termin „ukras za glavu“: Elzi Lucinger, Roj Siber, Vilijam Fag, Voren Robins i dr.
- ¹⁵ Leuzinger, E.: *The Art of Black Africa*, Studio vista, London, 1972. str. 42.
- ¹⁶ Imperato, P. J.: *Sogoni Koun*, Afr. Arts, February 1981, Vol. XIV, No 2 L. A., 1981.
- ¹⁷ Imperato, P. J.: isto, str. 74.
- ¹⁸ Imperato, P. J.: isto, str. 75.
- ¹⁹ Imperato, P. J.: *Last Dance of the Bambara*, National History, Vol. LXXXIV, No. 4., str. 67.
- ²⁰ Simboli i znaci na maskama Đi-vara pronađeni su kod autora: Suzan Vogel, Vilijama Faga, Senke Kovač, Paskal Dž. Imperata, L. Segija, Roja Siber, u navedenim delima.

LITERATURA

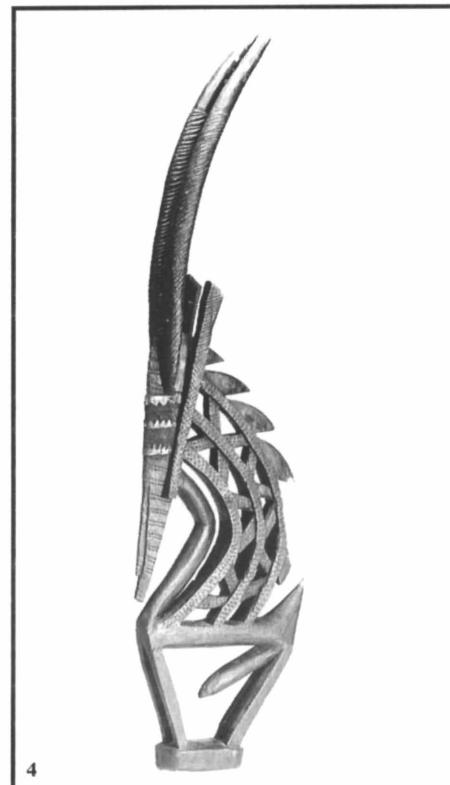
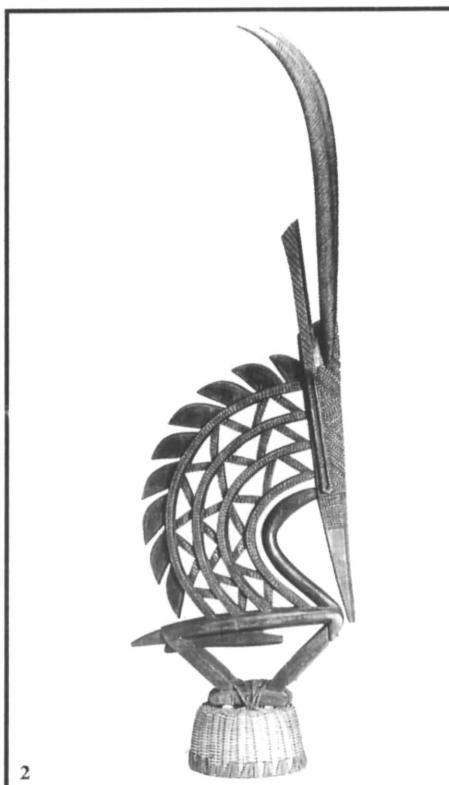
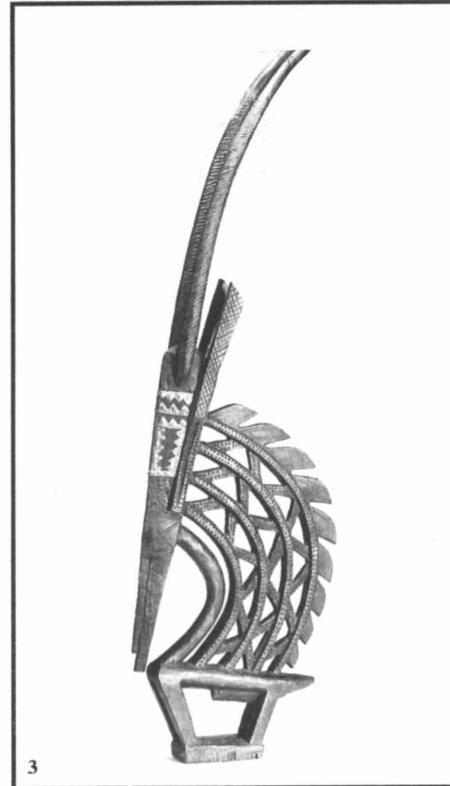
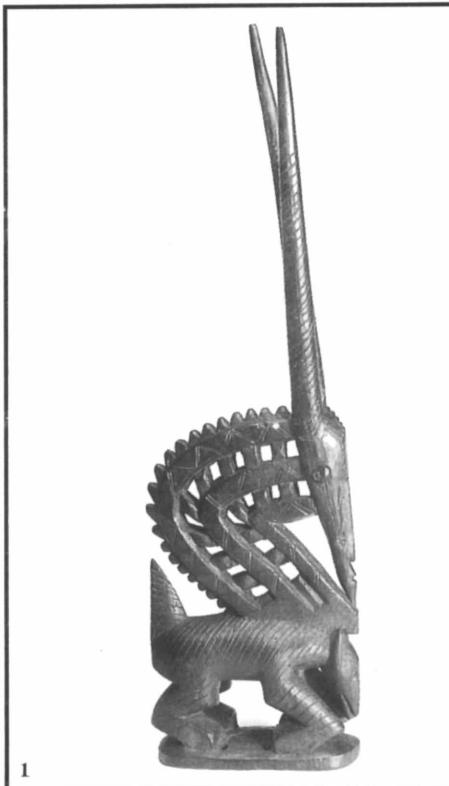
1. Arandelović-Lazić, J.: Afrička umetnost, Muzej afričke umetnosti, katalog, Beograd, 1977.
2. Atkins, G. (edit.): *Manding Art and Civilisation*, Studio Intern., London, 1972.
3. Bihalji-Merin, O.: *Maske sveta*, Beograd-Ljubljana, 1971.
4. Damnjanović, M.: Fenomenologija maske – crnačka maska kao problem filosofije umetnosti, časopis Polja, Novi Sad, januar 1978.
5. Duarden, D.: *African Art–Art Introduction*, Hamlyn, London, 1974.
6. Ezra, K.: *A Human Ideal of African Art*-Bamana figurative sculpture, Smithsonian Institute, Washington, 1986.
7. Fagg, W. and Gillon, W.: *Collecting African Art*, Studio Vista, London, 1978.
8. Imperato, P. J.: *The Dance of the Tyi Wara*, African Arts, Vol. IV, No. 1, Los Angeles, 1970.
9. Imperato, P. J.: *Last Dance of the Bambara*, National History, april 1975, Vol. LXXXIV, No. 4 N. Y., 1975, str. 62–72.
10. Imperato, P. J.: *Sogoni Koun*, African Art, february, 1981. Vol. XIV, No. 2, Los Angeles, 1981.
11. Kovač, S.: *Tajni jezik zapadno-afričke maske*, doktorska disertacija, Biblioteka odeljenja za etnologiju i antropologiju, Beograd, 1992.
12. Laude, J.: *Les Arts de l'Afrique Noire*, Livre de Poche, Paris, 1966.
13. Leuzinger, E.: *The Art of Black Africa*, Studio Vista, London, 1972.
14. Mauze, P.: *Lárt Nègre*, Hachette, Amsterdam-Paris, 1967.
15. McLeod, M. and Mack, J.: *Ethnic Sculpture*, British Museum, London, 1985.
16. Njegovanović-Ristić, N.: *Skulptura naroda Bambara*, katalog, Muzej afričke umetnosti, 1993.
17. Paudrat, J. L.: *The Dance, Art and Ritual of Africa*, Collins, London, 1978.
18. Parrinder, G.: *Afrička mitologija*, Opatija, 1987.
19. Pečar, Z.: *Muzej afričke umetnosti – zbirka Vede i dr Zdravka Pečara*, Novi Sad, 1989.
20. Robbins, W.: *African Art in American Collection*, F. Praeger, N. Y. 1966.
21. Robbins, W. and Nooter, W.: *African Art in American Collection*, Smithsonian Institute, Washington, 1989.
22. Segy, L.: *Masks of Black Africa*, Dover Publication, N. Y. 1976.
23. Segy, L.: *African Sculpture*, Doveer Publ., N. Y. 1958.
24. Sieber, R. and Walker, R. A.: *African Art in the Cycle of Life*, National Museum of African Art, Washington, 1989.
25. Schmelenbach, W.: *African Art – The Barber-Mueller Collection*, Prestal-verlag, Munich, 1988.
26. Tomičić, Ž.: *Afrička lovačka zbirka dr Zdravka Pečara*, katalog, Muzej afričke umetnosti, Beograd, 1983.
27. Trowell, M. i Neverman, A.: *Afrika i Oceanija*, Državna založba, Ljubljana, 1968.
28. Vlahović, P.: *Narodi i etničke zajednice sveta*, Beograd, 1984.
29. Vogel, S. and N'Daye, N.: *African Masterpieces-from the Musée de l'Homme*, The Center of African Art, N. Y., 1985.
30. Willet, F.: *African Art*, Thames and Hudson, London, 1977.
31. Wingert, P. S.: *African Arts, Structure, Expression, Styl*, African Art, Vol. VI. No. 2, winter 1973, str. 56–64.
32. Underwood, L.: *Maska of West Africa*, London, 1964.

VERTIKALNI ILI SEGU-MINIANKA TIP

Vertikalni tip Đi-vara maski potiče iz istočnih oblasti Malija; obuhvata regije Segu, Sikaso, Kutiala, Diola i oblast Fuladugu koju nasejavaju narod Minianka.

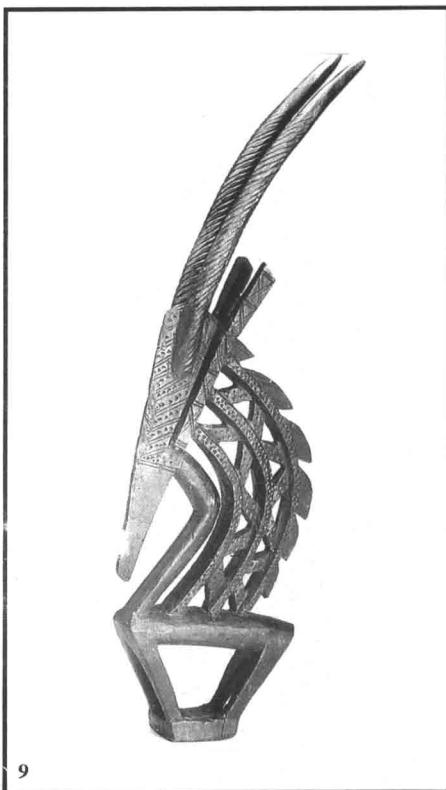
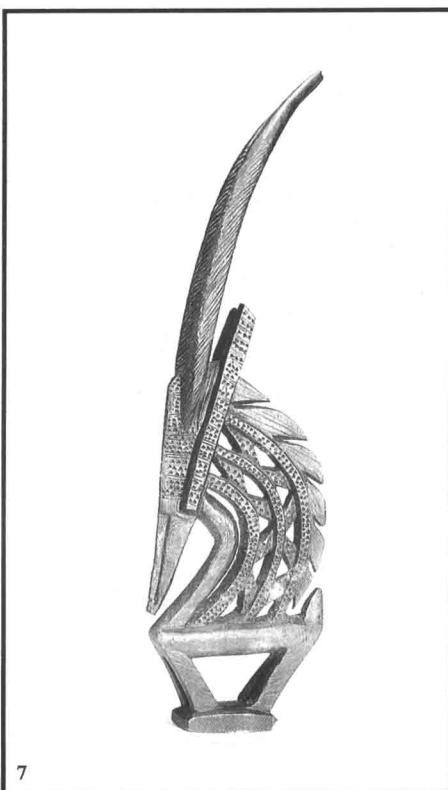
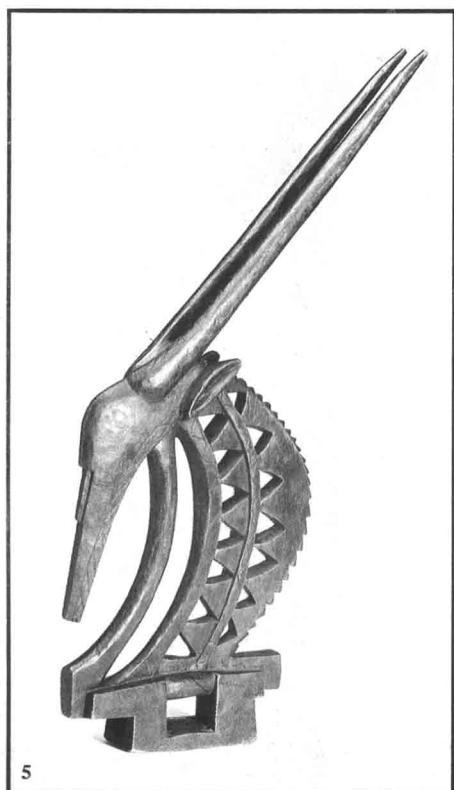
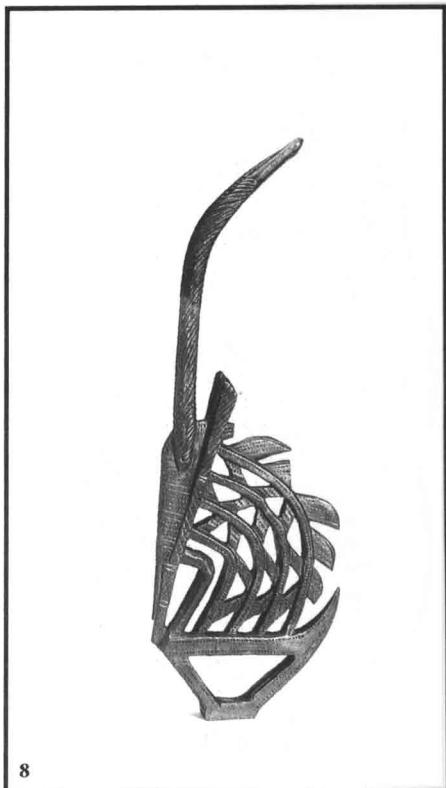
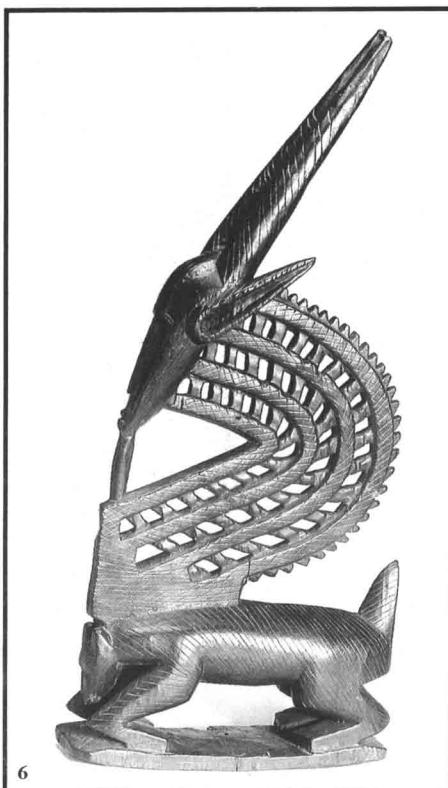
Muzejska zbirka sadrži 26 primeraka Đi-vara maski ovog tipa, koje su kolekcionirane na terenu u periodu od 1967. do 1971. godine. Većina maski sadrži tipične odlike stila: izvedene su iz jednog komada drveta, telo donje životinje (obično mravojed) je ili naznačeno ili je geometrijski tretirano, gde samo rep sugeriše da se radi o određenoj životinji. Maski poseduju snažnu grivu izvedenu u vidu cik-cak linija i vertikalne, duge rogove. Glava antilope može biti zoomorfna antropomorfna ili u kombinaciji jednih i drugih. Pol je naznačen. U likovnom izrazu maske odlikuje apstraktnost forme.

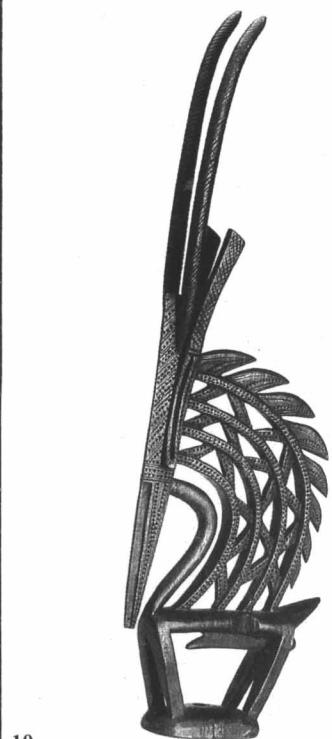
Muzejska zbirka sadrži sledeće maske izrađene u tipičnom maniru vertikalnog tipa:

1. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje. Ukršena plitkim urezima. Visina 70 cm. (inv. br. 121).
2. Muška maska Đi-vara. Meko drvo, smeđe boje. Po površini ukrašena plitkim urezima. Visina 124 cm. (inv. br. 125).
3. Muška maska Đi-vara. Meko drvo, smeđe boje. Postavljena na korpicu od pletenog pruća. Visina 123 cm. (inv. br. 127).
4. Muška maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje. Na njuški ukrašena crvenom tkaninom i žutim, metalnim listićima. Visina 115 cm. (inv. br. 128).

5. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo mrke boje. Visina 95 cm. (inv. br. 129).
6. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje. Telo, rogovi i glava (antropomorfn) ukrašeni plitkim urezima. Visina 95 cm. (inv. br. 131).
7. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje. Ukrasi na glavi i rogovima u vidu plitkih ureza. Visina 91 cm. (inv. br. 1059).
8. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo, smede boje. Plitki urezi na glavi i rogovima. Visina 74 cm. (inv. br. 1061).
9. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje. Plitki urezi na glavi i rogovima. Visina 89 cm. (inv. br. 1065).
10. Muška maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje. Fini urezi na glavi, grivi i rogovima. Visina 92 cm. (inv. br. 1073).
11. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje. Plitki urezi na glavi, grivi i rogovima. Crveni končić provućen kroz nos i uši. Visina 90 cm. (inv. br. 1074).

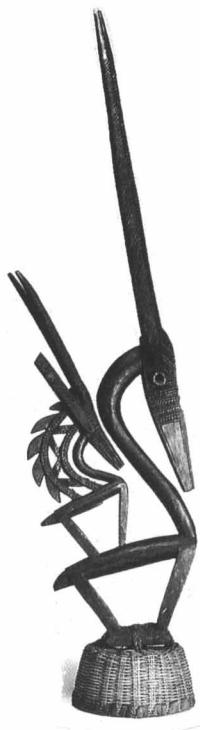

10

U muzejskoj zbirci zastupljeni su i izvanredni primjeri ženske maske Đi-vara vertikalnog tipa pod nazivom „Doe”, na kojima su prikazane antilope koje na leđima mose mladunče. Ova kompozicija u simboličkom smislu označava plodnost zemlje i plodnost ljudske zajednice.

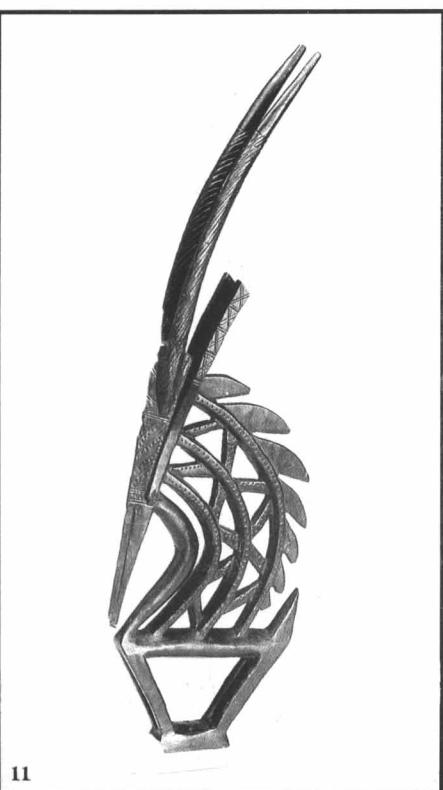
U likovnom smislu antilopa je obično prikazana bez grive kao i mladunče (inv. br. 126, 135 i 1072), a ponekad mala antilopa ima uradenu grivu (inv. br. 1052 i 124). Poznate su i Doe maske gde i majka i mladunče poseduju grivu (inv. br. 132). Posebno izdvajamo masku inv. br. 132 koja po gracioznosti i eleganciji, kao i u likovnom tretmanu predstavlja vrhunske domete afričkog rezbarstva. Zbog svoje izuzetne umetničke vrednosti ova maska je i zaštitni znak Muzeja.

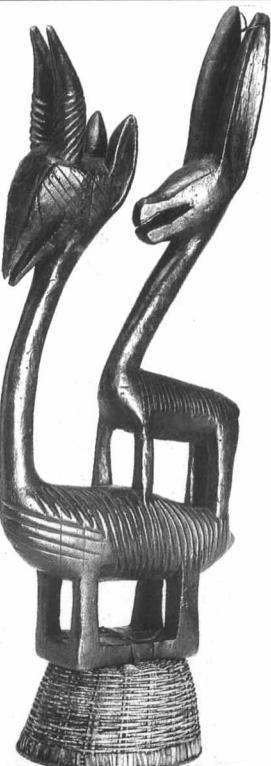
12

12. Ženska maska „doe”. Drvo, pletena korpica. Ukršena plitkim urezima. Vel. 28 x 117 cm. (inv. br. 124).

13. Ženska maska „doe”. Drvo, mrke boje i pletena korpica, metalne alkice, ukrašena plitkim urezima. Vel. 15 x 77 cm. (inv. br. 126).

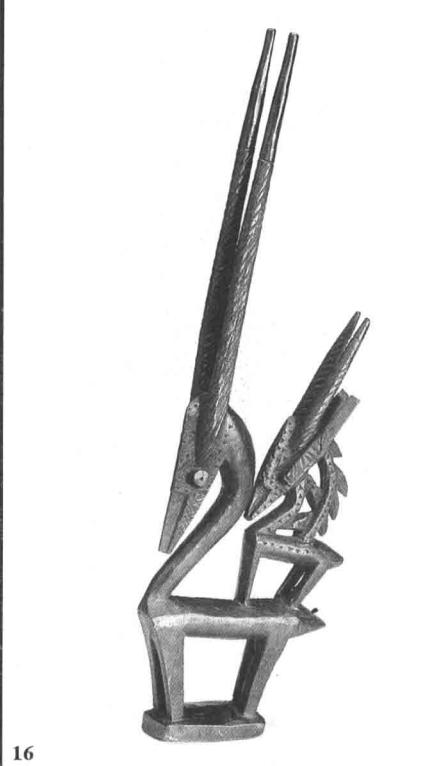
11

13

14

16

17

14. Ženska maska „doe”. Drvo, mrke boje, sa korpicom koja je prekrivena upletenom rafijom. Visina 100 cm. (inv. br. 132).
15. Ženska maska „doe”. Drvo, mrke boje, ukrašena plitkim urezima. Vis. 46 cm. (inv. br. 135).
16. Ženska maska „doe”. Drvo, mrke boje. Vis. 68 cm. (inv. br. 1052).
17. Ženska maska „doe”. Drvo, mrke boje, ukrašena plitkim urezima. Vis. 78 cm. (inv. br. 1072).

VARIJANTE ĐI-VARA MASKI VERTIKALNOG TIPA

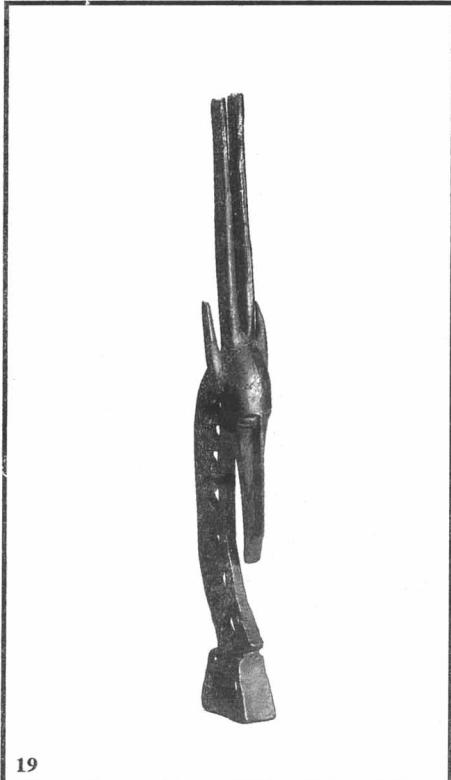
U zavisnosti od mesta do mesta maska Đi-vara je menjala formalni izgled ali je namena maske ostajala ista. Uz poštovanje osnovnih elemenata koji simbolišu zemljoradnju maske su dobijale novi izgled unutar određenih formalnih elemenata.

Maske sa inventarskim brojevima 122 i 939 su predstavljene dugim vratom, gde je u samom vratu izvedena griva u vidu geometrijskih proreza, ili se kao na maski sa inv. br. 1062, uz dug vrat spušta jedan red grive sa spoljašnjim, testerastim završetkom. Glave na maskama su fine obrade sa kratkim vertikalnim rogovima.

18. Maska Đi-vara. Drvo, mrke boje. Vis. 65 cm. (inv. br. 122).

19. Maska Đi-vara. Drvo, mrke boje. Vis. 68 cm (inv. br. 939).

20. Ženska maska Đi-vara. Drvo, mrke boje. Vis. 84 cm. (inv. br. 1062).

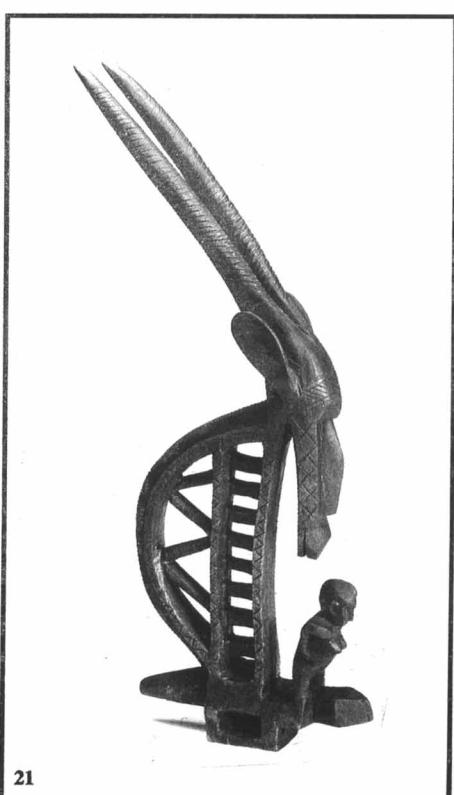
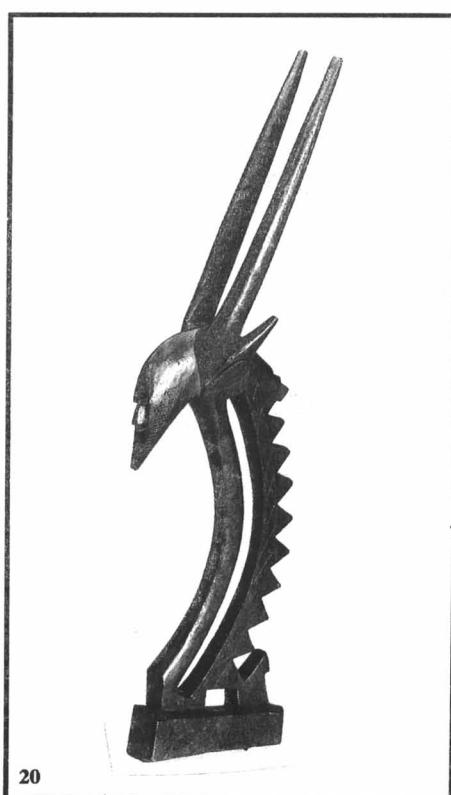
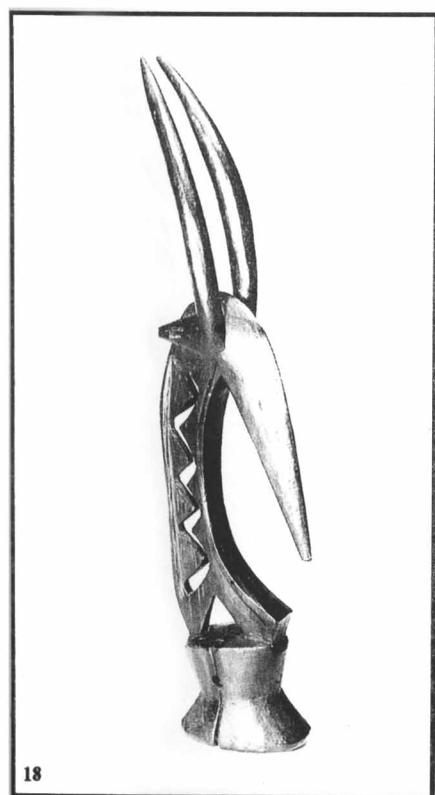
Đi-vara maske pod inv. brojevima 119, 120, 130 i 1063, prikazuju telo donje životinje u apstraktnoj formi, iz koga se izdiže snažan, geometrijski tretiran vrat. Griva se u vidu polukruga spušta niz vrat a naznačena je šupljinama. Spoljašnja strana se testerasto završava. Glave su antropomorfne sa vertikalnim rogovima, blago povijenih unazad.

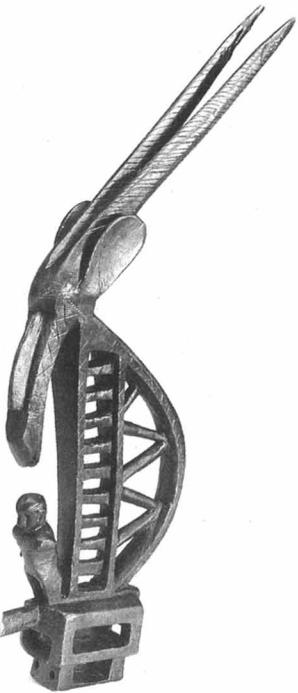
21. Ženska maska Đi-vara. Drvo, smeđe boje. Ukršena plitkim urezima. Iznad tela guštera ili kameleona uzdiže se mala ženska figura. Vel. 65 x 25 cm. (inv. br. 119). Čini par sa maskom inv. br. 120.

22. Muška maska Đi-vara. Drvo, smeđe boje. Ukršena plitkim urezima. Iznad glave guštera (polomljena) uzdiže se mala muška figura. Vel. 25 x 69 cm. (inv. br. 120). Čini par sa maskom inv. br. 119.

23. Ženska maska Đi-vara. Drvo, smede boje. Na okruglom postolju uradene su reljefne predstave dva guštera i jedne antropomorfne figure. Rogovi ukrašeni dubljim paralelnim urezima. Vel. 18 x 96 cm. (inv. br. 130).

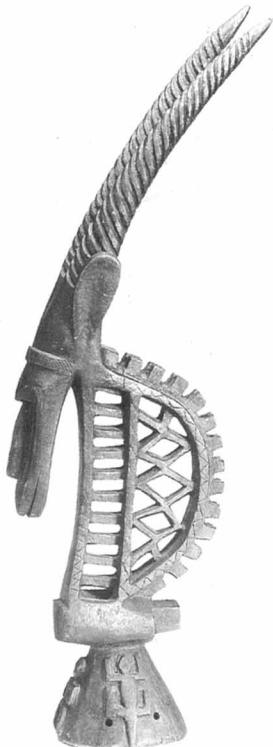
24. Ženska maska Đi-vara. Drvo, mrke boje. Plitki urezi na vratu, rogovima, glavi i grivi. Visina 73 cm. (inv. br. 1063).

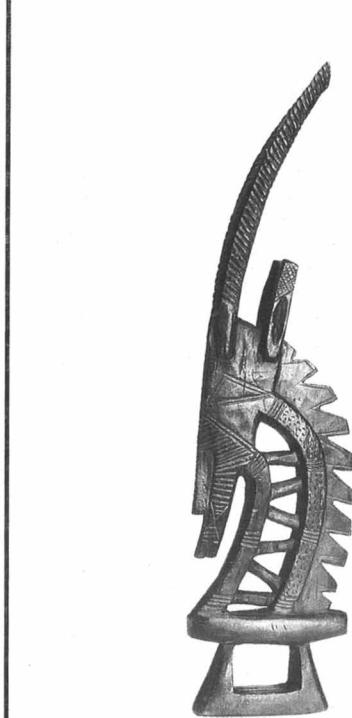
22

Maske sa inv. brojevima 1058 i 1064 imaju elemenete vertikalnog tipa Đi-vara maski ali bez finoće u formalnom izrazu. Vrat i griva antilope su u jednom komadu drveta sa naznačenim vratom u vidu proreza i duguljastom glavom sa kratkim snažnim rogovima. Više liče na skulptoralnu formu nego na masku.

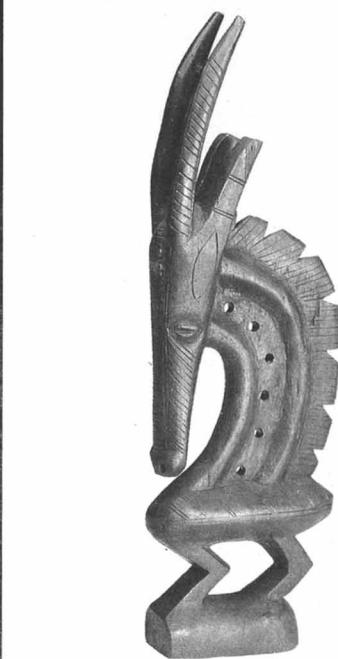

23

25. Ženska maska Đi-vara. Drvo, mrke boje. Ukrašena plitkim urezima. Visina 55 cm. (inv. br. 1058).
26. Ženska maska Đi-vara. Drvo, mrke boje. Ukrašena plitkim urezima. Vis. 48,5 cm (inv. br. 1064).

24

25

26

ĐI-VARA MASKE HORIZONTALNOG TIPOA

Muzejska zbirka sadrži deset primeraka Đi-vara maski horizontalnog tipa. Sve potiču iz regionala Bamaka, a sakupljene su na terenu u periodu od 1967-1971. godine.

Većina maski poseduje tipične odlike stila: malo telo životinje (mravojed, kameleon), duguljastu glavu antilope, prenaglašene horizontalno postavljene rogove, koji su pravi ili su pri vrhu povijeni na gore. Sve su izradene iz dva dela koji se po sredini spajaju metalnim klinovima ili ogrlicama. Neke od njih su ukrašene kauri školjkama (oci, uši, nos) i reljefnim kosim urezima po površini tela.

Varijante horizontalnog tipa označene su u maskama sa inventarskim brojeviam 1055 i 1056, koje umesto tela životinje imaju postoje u obliku polulopte na koje se pomoću metalnih klinova postavlja glava antilope sa dugim, horizontalnim rogovima.

U likovnom izrazu maske se percipiraju kao stilizovane, naturalističke forme.

27. Muška maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje i kauri školjke. Vel. 37 x 78 cm. (inv. br. 112). Nošena u paru sa ženskom maskom pod inv. br. 113.

28. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje i kauri školjke. Plitki urezi na telu, vrhu glave i rogovima. Vel. 37 x 75 cm. (inv. br. 113). Nošena u paru sa maskom pod inv. br. 112.

27

28

29. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje. Rogovi i vrat ukrašeni plitkim urezima. Vel. 19 x 40 cm. (inv. br. 114).
30. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje, metalna ogrlica oko vrata. Vel. 24 x 50 cm. (inv. br. 115).
31. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje. Leda, glava i rogovi ukrašeni plitkim urezima. Vel. 30 x 40 cm. (inv. br. 116).
32. Muška maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje, telo, rogovi i antropomorfna glava ukrašeni plitkim urezima. Vel. 33 x 48 cm. (inv. br. 117).
33. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje. Rogovi ukrašeni plitkim urezima. Glava antilope je spoj antropomorfnih i zoomorfnih crta lica. Vel. 33 x 75 cm. (inv. br. 1066).
34. Ženska maska Đi-vara. Meko drvo, mrke boje. Plitki urezi na rogovima. Glava antilope je spoj antropomorfnih i zoomorfnih crta lica. Vel. 33 x 75 cm. (inv. br. 1067).
35. Maska Đi-vara. Drvo, mrke boje. Rogovi ukrašeni plitkim urezima. Atipična sa loptastim postoljem umesto tela. Glava antilope naseda na klin koji je na vrhu postolja. Vel. 23 x 71 cm. (inv. br. 1055).
36. Maska Đi-vara. Drvo, mrke boje. Rogovi ukrašeni plitkim urezima. Atipična, sa loptastim postoljem umesto tela. Glava antilope naseda na klin koji je na vrhu postolja. Vel. 28 x 73 cm. (inv. br. 1056).

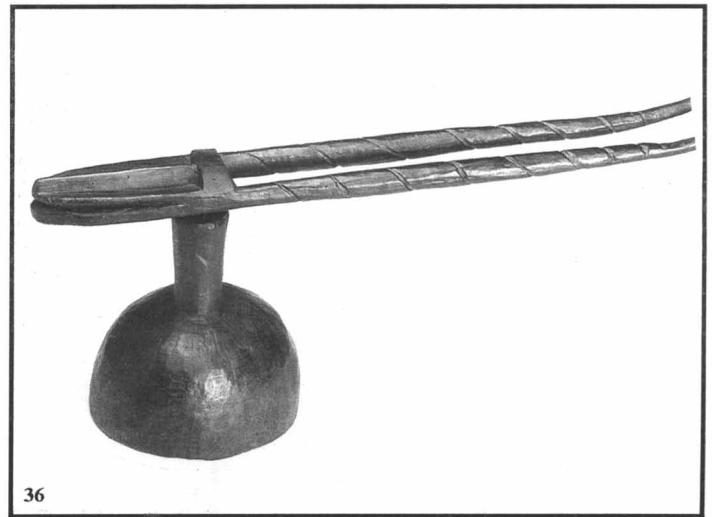
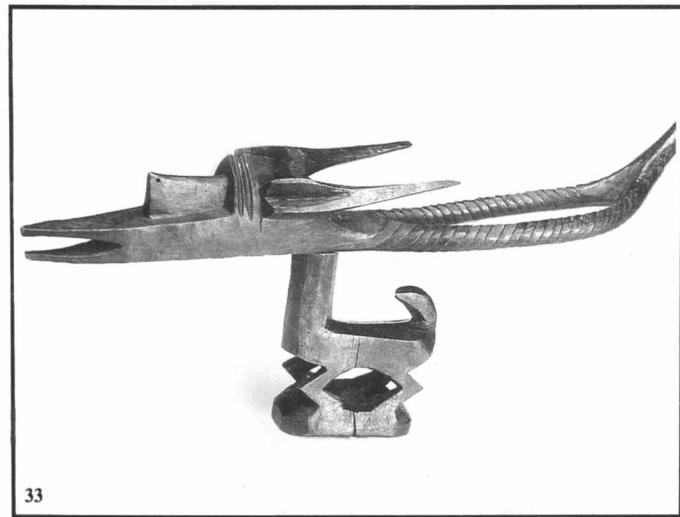
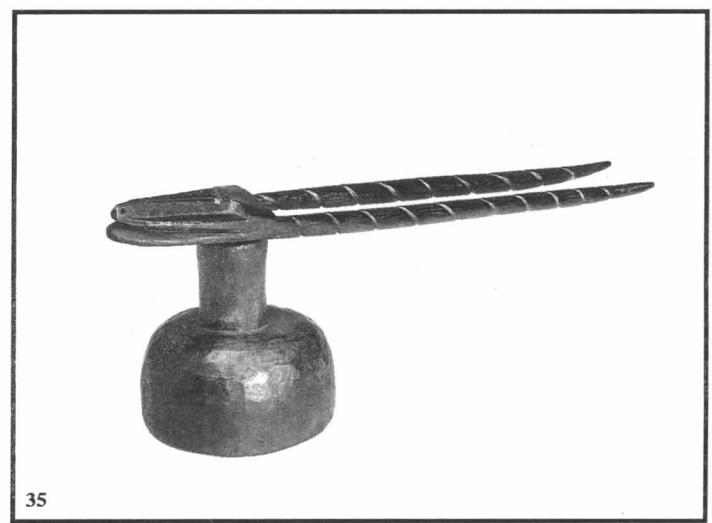
29

30

31

ĐI-VARA MASKE – MEŠOVITI TIP

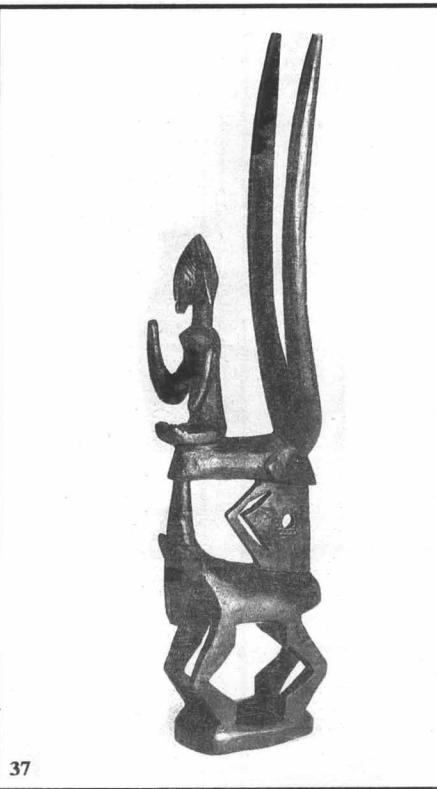
Muzej poseduje tri maske pod nazivom Sogoni kun, koje u sebi sadrže elemente i vertikalnog i horizontalnog tipa Đi-vara maski. Nabavljene su na terenu u periodu od 1967–1971. godine.

Maske Sogoni kun poznate su u jugozapadnom predelu Malija u oblasti Buguni, koju naseljava narod Vasalunke.

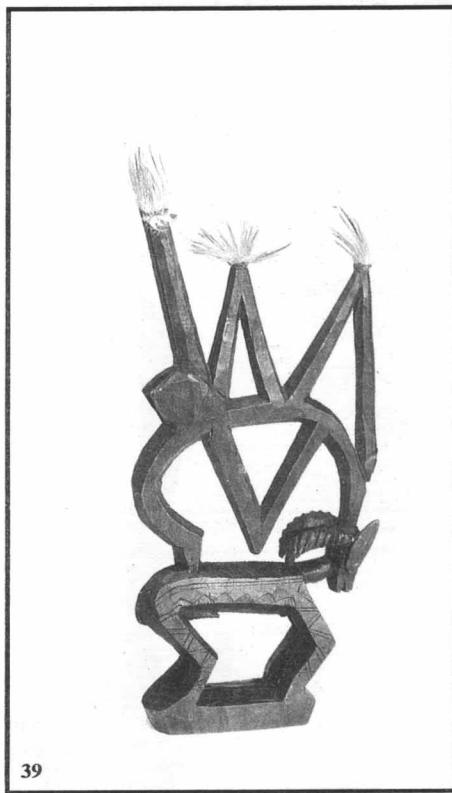
Muzejske maske sa inventarskim brojem 118 i 133 karakteriše mala geometrijski obradena glava antilope koja je postavljena na zadnji deo tela donje životinje. Iz glave se uzdižu pravi rogovi, vertikalno postavljeni. Paralelno sa rogovima, na glavi mravojeda, uradena je ženska figura u sedećem položaju, sa jednom podignutom rukom. Ni jedna maska nema naznačenu grivu, što ih približava horizontalnom tipu, a visoki rogovici asociraju na maske vertikalnog tipa.

Maska sa inv. br. 134 je potpuno apstraktne forme. Na njoj se teško čitaju osnovni elementi. Poseduje geometrijski urađenu grivu vertikalno postavljenu na telo životinje. Pored grive urađen je samo jedna rog.

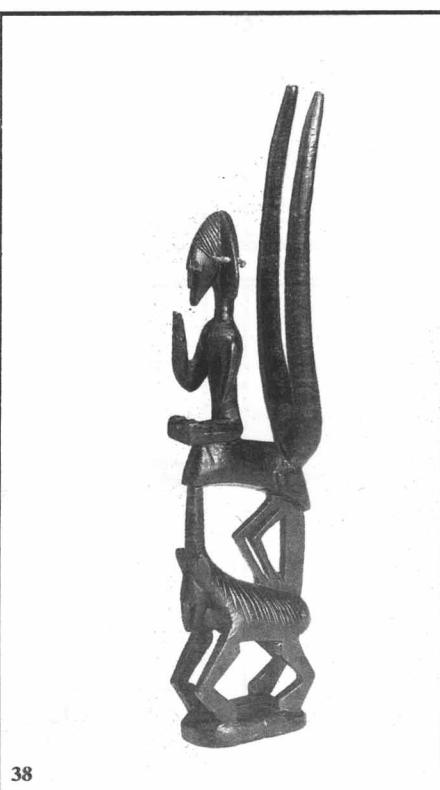
U likovnom izrazu maske su apstraktne i naturalističke forme i prenaglašene stilizacije.

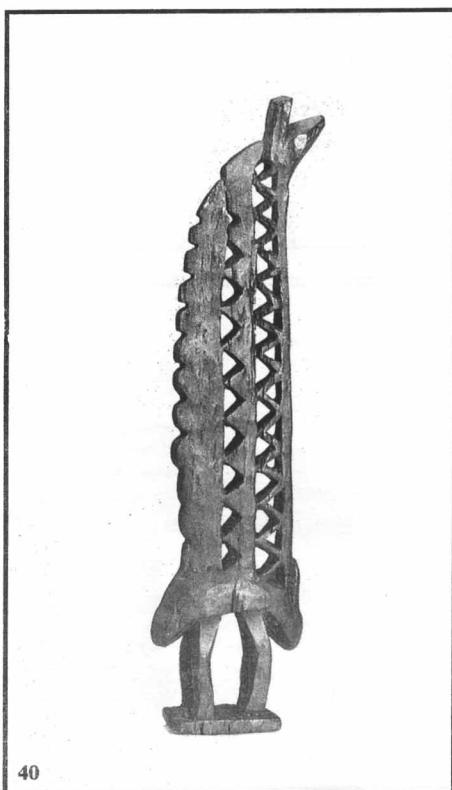
37

39

38

40

37. Ženska maska Sogoni kun. Drvo, mrke boje. Telo životinje ukrašeno plitkim urezima. Vel. 12 x 54 cm. (inv. br. 118).

38. Ženska maska Sogoni kun. Drvo, mrke boje. Plitki urezi na licu ženske figure. Vel. 12 x 56 cm. (inv. br. 133).

39. Ženska maska Sogoni kun. Drvo, mrke boje, životinska dlaka na grivi i rogu. Vis. 47 cm. (inv. br. 134).

U mešoviti tip ubraja se i maska sa inv. br. 1060 koja u osnovi ima telo mravojeda iznad koga se vertikalno uzdiže, poput arhitektonске konstrukcije griva antilope koja se pri vrhu sužava u šiljatu malu njušku sa izrazito kratkim rogovima.

40. Maska Đi-vara. Drvo, smede boje. Visina 69 cm. (inv. br. 1060).

CHI-VARA, MASK OF BAMBARA's PEOPLE (MALI)

(Summary)

Masks Chi-vara, collected in Mali by donators of Museum of African Art, Veda Zagorac and dr Zdravko Pečar in period from 1967 till 1971, take special place in Museum's collection of masks.

Main Bambara's occupation is hoe agriculture. Due to help of their religion and mythology they succeeded, living in harmony with nature and natural cyclic changes, to survive in dry savannah land. Even Bambara's social organization contributed that survival. Great importance had; enlarged families, different age groups and secret societies who have been

taken care for religious and social life of community.

The greatest improtation in community had Chi-vara secret society. There has been a conviction that the members of secret society initiating into the society, became spiritually and physically prepared for all kind of efforts. Previous religious and social knowledge, as well as physical strength of people in age of thirties, guaranteed that every member of Chi-vara society will be able to cultivate the land on best way, like mythical Chi-vara ancestor. In Bambara's social and religious life great significance have agricultural ceremonies. They are organized at the beginning of agricultural work and after harvest. Obliged elements of ritual were masks. Elements symbolizing earth, water and sun are present on horizontal, vertical, and combined masks. They have been made and worn together by

male and female as a pair, in shape of stylized antelope. They have been worn on the top of the head, attached on little woven basket fastened on dancer's neck. Due to their special look and way of wearing, many authors are calling them "head ornaments" or "head-dresses". They can be considered as a pure plastic art, but in the context of ritual and for their meaning and function, they have all characteristics of masks.

Bambara people are glorifying agriculture as the greatest accomplishment that brings man in contact with sun, land, rain and seasons. By agriculture they make connection with cosmos. Cultivating the field people are trying to reach the strength and skill (spirit of competition) of mythical being Chi-vara, that, as they believe, had thought them how to till the soil.

MUZEJ AFRIČKE UMETNOSTI

ZBIRKA VEDE I DR ZDRAVKA
PEĆARA
11000 Beograd
Andre Nikolića 14

Za izdavača:
Olgica Urošević, direktor

Autor kataloga i izložbe:
Nataša Njegovanović-Ristić, viši kustos

Recenzent:
Dr Senka Kovač

Crteži maski:
Milena Tomanović, vajar
Vladimir Kostić, slikar

Tehnička realizacija izložbe:
Slobodan Živaljević, likovni tehničar

Fotografije:
Predrag Simović

Design:
Tode Rapaić

Slog i prelom
Julijana Drašer

Štampā:
T & G

Tiraž:
400